

ER KRIMINOLOGIEN EN KYKLOP?

*“Av alt vår er vitenskapens det verste,
fordi det er så fordømt logisk og gjennomtenkt.”*

Louis-Ferdinand Celine

AV PAUL LARSSON

Fra gresk mytologi kjenner vi kyklopene; de enøyde kjemper. De var fryktet på grunn av sin styrke, men samtidig sårbare med kun ett øye plassert i pannen. Med utgangspunkt i norsk kriminologi kan det spørres om faget har noen av de samme trekk. Toleranse er en dyd som ofte vektlegges i miljøet, allikevel bør det drøftes om kriminologien er teoretisk, metodisk eller politisk enøyet. I denne artikkel vil fokus ligge på de vitenskapsteoretiske og metodiske sidene, mens det politiske denne gangen får ligge i fred¹.

I “Reisen til nattens ende” kommer Celine med en rekke burliske og ironiske kommentarer som rammer vitenskapen. I et forsøk på å redde et barns liv fra tyfusdøden oppsøker Bardamu, som er lege, en ledende forskningsinstitusjon. Der finner han til sin forferdelse at de fleste forskere ikke løser medisinenes gåter, men i stedet slår dagene i hjel med meningsløse sysler. Når de forsker er det for å skrive “betydningsløse artikler” som kun har til hensikt å styrke deres eget omdømme i fagmiljøet. Som om ikke dette skulle være nok så lever de fleste isolert i sine små forskningsmonader:

“For en sann forsker tar det gjennomsnittlig tyve år å gjøre den virkelig store oppdagelsen, nemlig at alle ikke er like opptatt av det han holder på med som han selv, og at vi mennesker tvært imot betrakter vår nestes kjepphest som et ytterst plagsomt leketøy.” (Celine, 1992, s. 224)

De forskningsmiljøer jeg kjenner innen kriminologi deler heldigvis få likhetstrekk med Celines deprimerende institutt. De fleste brenner sterkt for sitt fag og ønsker å kommunisere sine funn til omverdenen. Ikke alle vil dele mine faglige kvaler, noen vil sågar ikke engang se “problemene”. Det er derfor med en viss fare for å ri en “ytterst plagsom” kjepphest jeg tar for meg spørsmålet om fagets eventuelle kyklopstatus.

Først en bekjennelse; jeg har alltid vært en skap-positivist². Å erkjenne dette tok langt tid. Jeg har arbeidet innen faget en tiårs periode med en viss personlig uro. Riktig hva som har plaget meg har jeg ikke kunnet sette navn på før jeg høsten 1994 holdt en forelesning over metodens grunnlagsproblemer. Det mest problematiske var å bygge bro fra de vitenskapsteoretiske methodediskusjoner til det å utføre en undersøkelse i praksis. Innen vitenskapsteorien er metodeidealene høye, mens undersøkelser “ute i virkeligheten” ofte er et spørsmål om hva som i det hele tatt er mulig. Ofte er forskning ganske pragmatisk. Man tar hva man har (Silverman 1993). Under arbeidet med forelesningen løste den gordiske knute seg opp fra innsiden og mange brikker falt på plass.

Først da skjønnte jeg hva som lå bak symptomene på at noe var galt. Symptomene hadde gitt seg merkelige utslag. Her er noen av dem:

- En følelse av at kriminologien både nasjonalt og internasjonalt lider under metodiske mangler.
- En tro på at forskningen må være nyttig og at funnene skal kunne brukes til noe.
- En søken etter et fast fundament og holdepunkt for den faglige aktivitet. En søken etter en fagkjerne, det være seg metodisk eller politisk.

Hvilken revolusjonerende oppdagelse gjorde jeg så? Åpenbaringen var hovedsakelig av selverkjennende art. En tid ble jeg sett på som en bevisst fenomenolog. Det viste seg at jeg hele tiden hadde vært en skap-positivist. Mitt syn på hva som var god eller dårlig forskning var i bunn og grunn preget av positivistiske idealer. Hva kunne dette komme av?

Jeg oppdaget at mye av vitenskapsteorien var skrevet av akademikere med lite kunnskap om hermeneutikk og med utgangspunkt i naturvitenskapene som "normalvitenskaper"³ (Popper 1963 og Føllesdal og Walløe 1977). Viktige unntak er Von Wrights "Explanation and Understanding" og Skjervheims "Deltakar og tilskodar". Kombinasjonen vitenskapsteoretiker med faglig forståelse for både samfunnsfag og hermeneutikk tilhører sjeldenheten. Gadamer, Ricoeur og Kuhn er tenkere som få makter å trekke det sentrale ut av. De ender ofte som vedheng til annen vitenskapsteori. Unntaksvis ser en teoretikerne ha en forståelse av hermeneutikkens betydningen. Ofte ser man, som hos Føllesdal og Walløe (1977), forsøk på å presse hermeneutikken inn under andre perspektiver. I deres tilfelle presses den inn i hypotetisk deduktiv metode og reduseres til ren tolkningslære.

"Det er derfor grunn til å si at den hermenautiske metode er den hypotetisk-deduktive metode anvendt på meningsfylt materiale, dvs. tekster, kunstverk, handlinger osv." (Føllesdal og Walløe 1977, s. 94)

Det positivistiske vitenskapsideal gikk sin seiersgang innen de fleste vitenskaper i løpet av 1800 tallet. Positivism ble nærmest synonymt med vitenskapelighet. Med positivism siktet man til bruken av naturvitenskapelige metodeideal. Kunnskap skulle bygge på positiv viten innsamlet ved systematiske studier og ikke metafysisk skrivebordsfilosofering. Auguste Comte (1979 [1830-1842]), ofte kalt sosiologiens far, uttrykte klart disse idealer for samfunnsvitenskapen. Senere har ofte begrepet positivism fått en noe snevrere betydning. Det har nærmest blitt synonymt med kvantitative eller hard-data undersøkelser.

Skillet mellom de ulike perspektivene er i utgangspunktet ikke så rigide som de ofte fremstilles i "propaganda skrifter". Et eksempel er Sten Anderssons "Positivism kontra hermeneutikk". Her fremstilles forholdet mellom positivism og hermeneutikk som en brytekamp mellom de gode og de onde krefter. Andersson holder med de gode (hermeneutikken) og svartmaler de onde (positivismen). Etter min mening gjør dette skrift hermeneutikken en bjørnetjeneste. I strebenen etter å svartmale positivismen

lider hermeneutikken den skjebne at den blir like (positivt) endimensjonalt fremstilt som positivismen.

For den som søker å sette seg inn i det metodiske kompleks kan det lett virke forvirrende at de ulike retningers hovedtalsmenn deler mange av de samme idealer. Det er vanligvis slik at forskjellene settes på spissen, mens en "glemmer" at teoretikerne møtes på flere sentrale punkter. Vanligvis blir Husserls fenomenologi presentert som ett av de store bruddene innen moderne filosofi. I sin søken etter et fast fundament for vitenskapen kom Husserl ikke bare til å vende tilbake til Kant, men også Descart (Husserl 1992). Fenomenologiens utgangspunkt er den på forhånd gitte livsverdenen. Husserl opplevde det som problematisk at det ikke finnes én livsverden, men en rekke og at det derfor ikke kunne trekkes en "objektiv" sannhet ut av denne.

"Husserls løsning på dette dilemma består i å betrakta de ulike livsværlidarna som varianter av en mer fundamentell universell struktur. Den fenomenologiska forskningen skall tränga bakom de olika, kulturellt bestämda livsværlidarna ..." (Warnke 1993 s. 55).

Husserl understreker derved at vitenskapens faste fundament ligger i oss, og ikke utenfor. Først ved grundige introspektive studier av fenomenene (den fenomenologiske reduksjon) skulle man kunne nå sikker "objektiv" kunnskap (Husserl 1989). Søken etter et ahistorisk fundament og troen på at funnene er relativt "objektive", er idealer Husserls fenomenologi deler med positivismen⁴ (Madison 1991). Flere av de "tidlige" hermeneutikkere, eksempelvis Dilthey, søkte etter objektiv historisk kunnskap. Dette er et sentralt punkt i Gadammers kritikk av denne hermeneutikken som han mente var påvirket av positivistiske idealer (Warnke 1993). I motsetning til dette perspektivet understreker Gadamer betydningen av historisiteten, at forskeren selv er plassert i tid, at han har en historie og forventninger til en fremtid. På denne måten vil historien stadig måtte skrives om uten særlige ambisjoner om å oppnå en objektiv evig sann beskrivelse.

Som opplyst skap-positivist ser jeg konsekvensene av mine symptomer langt klarere. Etter å ha gått ut av skapet har jeg vært nødt til å ta et oppgjør med tidligere synder. Mange av de tidligere studier bar preg av å være kvalitative undersøkelser bedømt utfra kvantitative metodeidealene. Det resulterte i et jag etter et stort antall representative respondenter og generaliserbare funn. Dette kom til å fortrenge de kvalitative sidene som innsiddeperspektiv, empati og forståelse.

Jeg mener det fortsatt er substans i mange sider ved de problemene som ble beskrevet ovenfor, men nå ser kuren annerledes ut enn tidligere.

– Det er fortsatt en kjerne i den metodiske kritikk. En kan nok forkaste deler av den tradisjonelle vitenskapsteoretiske kritikken av den kvalitative metode. Samtidig bør faget studeres med nye øyne. Mye av den kvalitative forskningen har fortsatt et stykke igjen. Klare metodiske forbedringer kan lett utføres.

Et problem er at vi ofte ikke er bevisste og eksplisitte nok i våre metodiske opplegg. En del kvalitative undersøkelser, dette gjelder selvsagt også kvantitative, får en

inntrykk av blir utført nesten som en betinget refleks. Skal det forskes så skal det utføres personlige dybde intervjuer eller deltakende observasjon. I den kvalitative metodelitteraturen fremheves dette gang på gang som kongeveien til gode funn (Lofland 1971 og Taylor og Bogdan 1984). I mange tilfeller er ikke disse metoder spesielt godt egnet eller mulig å utføre. Dette gjelder eksempelvis i tilfeller hvor respondentene lever i lukkede miljøer, er ressurssterke, og ved studier av ulike former for økonomisk kriminalitet. Det kan lett bli til at disse felter eller temaer får et rykte på seg som umulig å forske på. Det er derfor viktig å være klar over at flere andre metoder som dokumentanalyser og eliteintervjuer (Dexter 1970) kan benyttes.

En del kriminologer ser ut til å lide av en mild form for verdirelativisme. Metode er noe en lærer seg ved å utføre forskning, så sett igang! Prøving og feiling er den godkjente fremgangsmåten. Dette synspunkt har en kjerne av sannhet, men kan lett misforstås og få fatale følger. Det er ikke slik at den gode forsker instinktivt vet hva han skal gjøre når han havner "ute i felten". Uten en viss elementær metodekunnskap kan studenten lett kaste bort mye tid på meningsløs aktivitet. I verste fall kan hun begå overtramp av etiske regler og personvern.

Hvis noen måtte lide av den vrangoppfatning at det ikke stilles like store metodiske krav innen kvalitativ som kvantitativ metode, så må de se å kvitte seg med denne. Alt er ikke like bra. Det finnes en rekke kriterier for god datainnsamling, behandling og analyse.

En viktig del av metoden, som ser ut til å unndra seg metodekapitlenes rituelle knebøyninger, er databehandlingen og analysen. Denne del av forskningsprosessen er ofte innhyllt i mystikkens slør. Selv i verker hvor det metodiske er forbildelig som i Høigård og Finstads "Bakgater" og Skjørtens "Voldsbilder i hverdagen" er ikke analysen av dataene noe tema i det hele tatt. Dette er trist fordi en kan få det inntrykk at når en først har samlet inn tilstrekkelig data så går resten av seg selv. Det er under behandlingen og analysen av datamaterialet at mange av de viktige tolknings-spørsmålene dukker opp. Det er aldri slik at materialet gir seg selv eller står som objektive fakta hverken for myk eller hard-data forskeren.

Det må understrekes at hermeneutikken ikke er en metode, men en tilnæringsmåte, et ståsted.

Norsk kriminologi har vært preget av sosiologiske og antropologiske metoder. Det finnes en rekke kvalitative metoder vi har "glenst", eller ikke er klar over. Ved faglig nyttenking vil det være av stor nytte å se ut over faggrensene. Det finnes tilnæringer som har vært lite brukt. En kan nevne semiotiske analyser, språkanalyse, klassisk tekst/dokumentanalyse og mikrososiologiske studier av hverdagsvirkelighetens mysterier (etnometodologien).

Disse metoder vil kaste nytt lys over hvordan vi konstruerer virkelighet og identitet, forståelsen for rett og galt og overføring av normer. Slike analyseteknikker kan åpne for studiet av et vell av dokumenter som allerede finnes, for eksempel dommer.

– Søken etter et fast fundament for faget. Jeg er ikke alene om å etterlyse et sikkert ståsted i en skiftende verden hvor faget eser utover og stadig sprenger nye grenser (Pavarini 1994, Ericson & Carriere 1994).

Andre fag (sosiologi) har i lengre tid beklaget seg over bindestreksutviklingen (eks. avviks-sosiologi, kultur-sosiologi, religions-sosiologi). Mange har lest kriser i vitenskapen i disse utviklingstrekk. Man er redd for å miste den pågående diskurs som kjennetegner et fag i utvikling. Det er dette Merton kaller kommunisme; at man deler funn med hverandre (Merton 1968).

Dette kan oppleves som ekstra trykkende for kriminologien, som ikke bare er resultat av én, men flere bindestreker i utgangspunktet (kriminal-anthropologien, avviks-sosiologien, fengsels-sosiologien etc). Ved kritikken av bindestrekene og utesingen av faget, står det på vår hardt tilkjempede selvbylde som kriminologer.

Som om ikke dette skulle være nok, er faget også plaget av å være utpreget praktisk, til tider rent pragmatisk, men også spennende teoretisk. Disse splittelser som ligger i faget, oppleves truende når det stadig dukker opp nye nisjer. Fordi faget er strukket ut mellom det praktiske og teoretiske (det er politisk), er det svært påvirkelig for hva som foregår i samfunnet. I et samfunn i rasende forandring, med en rekke pressgrupper, er det naturlig at kriminologien forsøker å holde tritt med dagsordenen, noe som ikke alltid er like lett.

De fleste av oss har etterhvert innsett at vi ikke kommer til å "løse" mange sosiale problemer i vår levetid. Å diskutere kriminalitetens årsaker ut fra gamle teorier og oppfatninger mister i større og større grad mening. Som sosiologer ser vi at mange av de gamle sannheter i faget foreldes, de passer ikke med hva som skjer, de mister sin forklaringskraft i dagens samfunn.

Samtidig er vi klar over at mye av den beste og mest spennende forskningen kommer fra de nye felter og perspektiver, som studiet av økonomisk kriminalitet og kjønnsperspektivet. Ny viten gjør at vi for lengst har mistet troen på at enkle teorier kan forklare noe så komplekst, sammensatt og dynamisk som sosiale problemer i 90-tallets Norge. Det er ikke merkelig at "grand theories" etterhvert mest har fått historisk interesse.

Hvordan kan vi kalle oss kriminologer, hvis fundamentet ser ut til å oppløses under våre føtter? At vi skal miste vår identitet er det liten grunn til å engste seg for. Kuhns (1970) syn på hva vitenskapelig aktivitet er kan hjelpe oss langt på veg. Han understreker betydningen av at vi sosialiseres inn i en fagkultur, snakker samme språk og er såpass enige om sentrale trekk at vi makter å være uenige.

Vi synes å være enige om noen grunnleggende problemer og perspektiver. De fleste som kaller seg kriminologer i Norden vil ha et sosiologisk ståsted, de vil se kriminalitet og avvik i lys av samfunn og vektlegge betydningen av samspillet mellom avviker og samfunnets reaksjoner. Så lenge de fleste deler denne minste felles nevner, vil nye forskningsfelter kunne bringe ny viten og kaste nytt lys over kriminologien.

Så lenge vi deler noen oppfatninger om faget, og sosialiseres inn i fagkulturen med dens forståelser av hva som er faglig relevante problemstillinger, er det ikke et sykdomstegn at faget utvides. Problemene oppstår først når en ikke kan se relevansen av funn fra et felt, eksempelvis kjønnsstudier, for resten av faget.

En siste selvbekjennelse. Som tidligere skap-positivist føles denne mest plagsom. Det er erkjennelsen av at norsk kriminologi er og bør være et kulturfag.

Med dette er vi over i nyttediskusjonen. Nyttediskusjonen er nært knyttet til problemstillingen om å overleve økonomisk som eget fag. Den kremmerånd som de senere år har dominert diskusjonene om universitetets framtid, henger sammen med økte rop etter effektivitet, produksjon og strømlinjeforming.

Det er vanskelig å være prinsipiell motstander av nytte. Problemet er at diskusjonen om hva slags forskning som er nyttig for samfunnet har vært for snever. Mye av den positivistiske kriminologi har den fordel at den iallfall ser nyttig ut⁵. Den kan i større grad benyttes innen administrasjonen og byråkratiet. Om dens resultater er nyttige er et annet spørsmål. Kanskje er spørsmålet: for hvem er den nyttig? Det er klart at enkel tallmessig informasjon kan være nyttig for byråkratene, statistiske undersøkelser taler deres språk og er enkel å presentere. Nytten av å bli presentert noe løsere, som et nytt perspektiv, eller forskning som viser at sosiale problemer er komplekse og sammensatt, ser ofte ut å være liten for de som "kjøper" forskningen.

Få stiller spørsmål ved verdien av fag som religionssosiologi, kunst- eller idehistorie. De har lov til å slippe å tenke på direkte nytte. Vi får høre at vi arbeider med viktige samfunnsproblemer. Derfor forventes det at vi skal gjøre noe som kan bidra til å løse disse. De fleste kriminologer ønsker dessuten ofte sterkt at det skal skje forbedringer. Problemet er dessverre ofte at våre løsninger enten anses som utopiske, eller er med på å forverre tilstanden til de vi ønsker å hjelpe. Den langsiktige nytten av å påvirke oppfatninger, formidle verdier og normer som kan forandre perspektiver og holdninger, ser ikke ut til rangere høyt på den politiske dagsorden. Innen politikken trengs slående enkle løsninger, noe få kriminologer mener finnes eller ønsker å bidra med⁶.

Som skap-positivist mener jeg det er viktig å være nyttig. For egen del kan jeg ikke se annen nytte av min forskning, enn som et bidrag til å gi en bredere forståelse av former for økonomisk kriminalitet.

Er så kriminologien en kyklop? Lite tyder på at vi er mindre selvkritiske enn andre fag. Mens representanter for andre fag ofte har en faretruende høy sigarføring, kan kriminologene ofte henfalle i fortvilelse og mangel på tro på eget prosjekt. Når jeg her har plukket på en del svakheter så er det ikke for å legge ytterligere sten til byrden, men for å åpne for en debatt omkring disse spørsmål.

Kriminologien er for det første et nytt fag, som har vært igjennom så mange ulike omveltninger i perspektiv i løpet av så kort tid, at det synes meningsløst å snakke om paradigmeskifter. Kriminologien er knapt ett fag, kanskje skal det i større grad oppfattes som en møteplass eller et felles prosjekt. Fagmiljøene er dessuten små og spredte. Tema og metoder er tallrike slik at det kan se ut til at faget appellerer til de som ønsker å arbeide alene innen smale områder. Dette kan ha både fordeler og ulemper. En fordel Pavarini (1994) understreker er fagets overlevelsesmuligheter i den postmoderne vitenskapelige virkelighet. Fagets lette bagasje (at vi faktisk ikke har så mye teori å dra med oss) og dets preg av tverrvitenskapelighet, dets bindestrekspreg, er med på å gjøre oss tilpasningsdyktige i en tid hvor sannheter sjelden varer lenger enn et friminutt. Jeg tror Pavarini har rett i dette.

De metodiske innvendningene presentert er nok de viktigste. Miljøer som neglisjerer det metodiske mangfold vil lett bli forutsigbare og innskrenkede i perspektiver og tema. Metodevalg blir lett en vane, og ofte synes noen metoder å få høyere status enn andre. I så måte kan flere forskningsmiljøer lett bli kyklopiske.

Takk til Liv Finstad og Karsten Ingvaldsen for kritiske kommentarer.

LITTERATUR

- Andersson, S.: *“Positivism kontra hermeneutikk”*, Korpen, 1979.
- Celine, L. F.: *“Reisen til nattens ende”*, Gyldendal, 1992.
- Cohen, S. og A. Scull: *“Social Control and the State”*, Basil Blackwell, 1983.
- Comte, A.: *“Om positivismen”*, Korpen, 1979 [1830-1842].
- Dexter, L. A.: *“Elite and Specialized Interviewing”*, Northern University Press, 1970.
- Ericson, R. & Carriere, K.: *“The Fragmentation of Criminology”* i Nelken (ed.): *The Futures of Criminology*, Sage, 1994.
- Føllesdal, D. & L. Walløe: *“Argumentasjonsteori og vitenskapsfilosofi”*, Universitetsforlaget, 1977.
- Husserl, E.: *“Cartesianska meditationer. En innledning til fenomenologien”*, Daidalos, 1992. – *“Fenomenologiens idé”*, Daidalos, 1989.
- Høigård, C. og L. Finstad: *“Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet”*, Pax, 1986.
- Kuhn, T. S.: *“Logic of Discovery or Psychology of Research?”*, i Lakatos & Musgrave (eds): *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge Univ. Press, 1970.
- Larsson, P.: *“Matthews & Young (eds.): Issues in Realist Criminology og Young og Matthews (eds.): “Rethinking the Realist Debate”* i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvitenskap, nr. 3, 1994.
- Lofland, J.: *“Analyzing Social Settings”*, Wadsworth, 1971.
- Madison, G. B.: *“Getting beyond objectivism: the philosophical hermeneutics of Gadamer and Ricoeur”* i Lavoie (ed): *Economics and hermeneutics*, Routledge, 1991.
- Merton, R. K.: *“Social Theory and Social Structure”*, Free Press, 1968.
- Pavarini, M.: *“Is Criminology Worth Saving?”* i Nelken (ed.): *The Futures of Criminology*, Sage, 1994.
- Popper, K.: *“Conjectures and Refutations”*, Routledge Kegan Paul, 1963.
- Silverman, D.: *“Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction.”* Sage, 1993.
- Skjervheim, H.: *“Deltakar og tilskodar og andre essays”*, Aschehoug, 1996.
- Skjorten, K.: *“Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling”*, Pax, 1994.
- Taylor, S. og R. Bogdan: *“Introduction to Qualitative Research Methods”*, John Wiley, 1984.
- Warnke, G.: *“Hans-Georg Gadamer: Hermeneutik, tradition och förnuft.”*, Daidalos, 1993.
- Von Wright, G. H.: *“Explanation and understanding”*, Cornell University Press, 1971.

Noter:

- 1) Norsk kriminologi kan lett fremstå som politisk endimensjonal utad. Det finnes nok flere politiske forskjeller i miljøet enn hva som kommer frem. Likevel synes det uheldig at miljøet fremstår som politisk homogent. Det må spørres om ikke det er noen rekruteringsmekanismer som siler ut "annerledestenkende" f.eks. fra høyresiden.
- 2) For å rydde av veien misforståelser. Med en skappositivist sikter jeg til en person som friskt og freidig arbeider med hermeneutiske og fenomenologiske metoder, men som har latt seg forblinde av positivistisk tankegods. Dette fører eksempelvis til at hun i en kvalitativ undersøkelse er plaget av om utvalget er representativt og en unødig hang til å kvantifisere kvalitative data.
- 3) Arne Næss og de logiske positivistene hører inn under denne sekkbetegnelsen.
- 4) Jeg har tidligere kalt Husserls søken etter det absolutt sikre fundament en form for hyperpositivisme, det interessante er at Husserl selv deler denne oppfatning (Skjervheim 1996 s. 115-116).
- 5) Jeg er klar over at hva jeg sier om *bruken* av positivistisk kriminologi kan opfattes som en kritikk *av* denne form for forskning. Jeg vil understreke at dette er en feilslutning.
- 6) De mest klassiske eksemplene på forverring har en fra fengselsreformatorenes arbeide (Cohen og Scull, 1983).
- 7) Unntaket her er venstre realistene (Larsson, 1994).